

KAYGUSUZ ABDAL'IN BİLİNMEYEN BİR ESERİ

ABDURRAHMAN GÜZEL

1) *HAYATI* : Kaygusuz Abdal, XIV. asrın sonu ile XV. asrın ilk yarısında yaşamıştır. Doğum tarihi 742/1341-42'den geriye gidemez. Kaygusuz Abdal'ın kendi eserlerinden çıkardığımız bâzı ipuçları neticesinde asıl adı *Alâaddin Gaybî*'dir.

Babası, bizim tahmînimize göre Alâiye Beği *Hüsâmeddin Mahmûd*; dedesi *Alaaddin bin Yûsuf*'tur. Alâiye beğleri âilesi Karamanoğulları'ndan inmektedir. Bir rivâyete göre aynı âilenin bir tarafı da Anadolu Selçukluları'na dayanmaktadır. Bu devirde Alâiye, zengin bir ticâret merkezi ve mühim bir limandır. Mısır ve Sûriye tüccarları Alâiye'de ticaretle meşgul olmakta ve Alâiye'den mezkûr memleketlere büyük mikyasta kereste ihraç edilmektedir.

Ayrıca Alâiye Beğliği; Antalya, Karaman ve Memlûkler'le sıkı siyâsî ve askerî münâsebetler içindedir. 1361-1373 yılları arasında, Teke ve Alâiye Beğleri Kıbrıs Krallığı ile çetin mücâdele vermişler. Teke Beği *Mübârizeddin Mehmed*, Alâiye Beği *Hüsâmeddin Mahmud* ve *Karamanoğlu Alaaddin Ali* müştereken Kıbrıs Krallığı'na karşı şiddetli savaşlar yapmışlardır. Bu çetin savaşlarda Antalya on yıl kadar Kıbrıslıların elinde kalmış, bir ara Alâiye dahi Kıbrıs donanması tarafından işgâl edilmiştir.

Alâiye Beğlerinin şehre on mil mesâfede bir sarayları vardır. *Alâaddin Gaybî*, işte böyle bir âile ve muhît içinde çocukluk ve gençlik yıllarını geçirmiştir. Şüphesiz ki zamanının bütün ilimlerini tahsîl etmiş, ayrıca avcılık, okculuk gibi hünerleri de saraya mensup bir beğ oğlu olarak en mükemmel şekilde öğrenmiştir.

Genç yaşta *Elmalı*'daki *Abdal Mûsâ*'ya intisâp ederek «*K a y g u s u z*» adını almış ve uzun müddet *Abdal Mûsâ*'nın hizmetinde bulunmuştur.

Tahminen 800/1397-98 yıllarında Mısır'a gelerek orada bir Tekke açmış, Mısır'da tarikatını yerleştirdikten sonra Hacca gitmiş; Hicaz, Sûriye ve Irak'ı dolaşarak Anadolu'ya dönmüştür.

Anadolu'da, hiç olmazsa Güney ve Batı Anadolu'da bir süre dolaşmış olmalıdır. 1424-1430 târihleri arasında Rumeli'ye geçmiş; *Edirne, Yانبolu, Filibe* ve *Manastır*'da bulunmuştur. Bundan sonra tekrar Anadolu'ya (belki de Mısır'a) dönen Kaygusuz, tahminen 1444 yılında vefat etmiştir¹.

2) *ESERLERİ* : Kaygusuz Abdal'ın manzum ve mensur eserleri bir hayli yekün tutar. Bugüne kadar yapılan araştırmalarda onun muhtelif mecmualarda bulunan birkaç şiiri ve *Gevhernâme, Minbernâme* gibi küçük mesnevîleri neşredilmiştir. Halbuki *Kaygusuz Abdal*'ın eserleri hacim bakımından bu neşirlerle mukâyese edilemeyecek kadar çoktur. Zira onun on beş bin beyte yaklaşan şiiriyle ve on iki eseriyle ondan bize büyük bir mîras kalmıştır. Ancak Kaygusuz, eserlerinin bu cesâmeti içinde kaybolmaz. Ufak tefek bâzı hususlar hâriç onun şiiri her zaman üstün bir seviye gösterir.

Bizim tesbit edebildiğimiz Kaygusuz Abdal'a âit eserler şunlardır :

a) *Manzum Eserleri*

1. Dîvan
2. Gülistan
3. Mesnevî-i Baba Kaygusuz (I, II, III).
4. Gevhernâme
5. Minbernâme

b) *Manzum Eserleri*

1. Budalanâme
2. Kitâb-ı Miglâte
3. Vücûdnâme

c) *Manzum + Mensur (Karışık) Eserleri*

1. Saraynâme
2. Dilgüşâ

1 Kaygusuz Abdal'ın «Menkabevi ve Hakiki Hayatı» hakkında daha fazla bilgi için bakınız : Dr. A. Güzel, Kaygusuz Abdal (Alâaddin Gaybi), Ankara 1981 (Doçentlik Tezi) (Kültür Bakanlığı, Doğumunun 100. Yılında Atatürk Yayınları : 29),

3) *Risâle-i Kaygusuz Abdal*, İstanbul Belediye Kütüphanesi,
Osman Ergin Bölümü, nu: 1102.

Kaygusuz Abdal'ın bizzat elinden çıkmış herhangi bir yazmaya bugüne kadar tesâdüf edilmemiştir. Eldeki yazmaların en eskileri *Gevher-nâme*'yi içine alan ve 895/1489 târihli Topkapı Sarayı'ndaki «Mecmûa-ı Latife»; *Dilgüşâ*, *Gülîstan*, *Saraynâme* ve Mesnevîleri (I, II, III) içine alan ve 900/1494 tarihli Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara Genel Kitaplığı'ndaki 645 numaralı mecmua; *Saraynâme*, *Mesnevîler* (I, II, III), *Gevher-nâme*, *Gülîstân*, *Dilgüşâ*, *Kitâb-ı Miglâte*, *Dîvân*, *Terkîb-i Bend* ve *Tercî-i Bend*'leri içine alan 345 varaklık 907/1501 tarihli Marburg, Staatsbibliothek, Ms. or. oct. 4044 numaralı mecmuadır.

Bilindiği gibi, Kaygusuz'a âit bütün eserler bugüne kadar tam olarak tesbit edilememiştir. Çalışmalarımız esnâsında O'nun bilinen eserlerinin yanında, daha başka eserlerinin de olduğunu tesbit ettik. «*Risâle-i Kaygusuz Abdal*»da bunlardan biridir. Fakat te'lif değil, tercümedir. Yazmanın ilk sahifesindeki «*Türkîye terceme olunda..*» ibâresinden bunun tercüme bir eser olduğunu tesbit ediyorsak da henüz eserin aslını bugüne kadar bulamadık. Ayrıca bu mevzûda elimizde daha başka herhangi bir ipucu da yoktur. Dolayısıyla bu tercümenin ne derece tam bir tercüme olup olmadığı veya müellifimizin bâzı ilâvelerini ihtivâ edip etmediği hususunda da şimdilik herhangi bir şey söyleyemiyoruz.

Eserin bildiğimiz tek nüshası İstanbul Belediye Kütüphanesi'ndedir. Bugüne kadar başka bir nüshasına tesadüf edilmemiştir.

Bu eserin, XV. asra âit bir yazmadan istinsah edildiği kanaatindeyiz. Dil ve imlâ hususiyetlerinin Kaygusuz'un diğer eserleri ile mutabakat arzemesi, «d ü k e l i» gibi bâzı kelimeler bu kanaatimizi teyit etmektedir.

Yazma, «*Âsitâne-i Yeni Bağçe*» seyhlerinden «*Bende-i Kazlı Çeşme es-Seyyid İsmâil Hakkı*» tarafından 1280/1864 tarihinde istinsah edilmiştir.

Eser mensurdur. Yer yer lirik parçalar ihtiva etmekle beraber, umûmiyetle didaktiktir. Muhtevâ ve şekil itibariyle de Kaygusuz Abdal'ın diğer eserlerine benzemektedir.

Budalanâme'deki «ağl-ı ma'âş, ağl-ı ma'âd, nefsi bilmek, Hakk'ı dünyâda iken tanımak, hakikatı bilmek, insanın dünyaya gelmekten maksadının kendini ve Hakk'ı bilmek, gönül, mürşid, mürşid-i kâmil'e bağlanmak.....» gibi tasavvufî temler, bu risâlede işlenmektedir. Ayrıca *Kitâb-ı*

Miğlâte'deki rüyâ motifine de burada rastlamaktayız. *Saraynâme*'deki «cihân-saray» teşbihi de *Risâle-i Kaygusuz*'da yer almaktadır. Kaygusuz'un *Gülîstân*'ı, *mesnevîleri* ve *Dilgüşâ*'sındaki tasavvufî unsurların pek çoğu da yine bu risâlede mevcuttur.

METİN

Hezihi er-Risâletü Kaygusuz 'Abdal kâddesallâhü sırruhu'l 'azîz :

İy tâlib-i esrâr-ı ilâhî gel ve âgâh olğıl ki bu 'ilme «ilm-i ledünnî-i ilâhî ve 'ilm-i Rabbânî» dirler. Zîrâ kim ol muşkaddem şadr-ı tarîkat ve ol rehnümây-ı râh-ı haqîkat ve ol mürşid-i 'ale'l-ıflak ve ol kutb-u bi'l-istihkâk ya'nî sultânü'l-'arîfin fazl-ı Haqq kâddesallâhu sırruhu'l-'azîzü'n mübârek nuţkından şâdir olan kudret kelâmıdır. Türki'ye terceme olundu. Tâ kim ehl-i dil ve şâdıkü'l-kavl olanlar muţâlî'a idüb menfa'at bulalar. Tâ kim taqlid zulimâtından ve kendünün cehaletinden halâş ola. Subh-ı kıyâmetden turıcaq kabrinden kalkınca yüzi aq ve gam u guşşası yoq şâd u handân ola.

Pes imdi haqq olan nâzenin 'ömrin 'aql-ı ma'âş ile giçürmez 'aql-ı me'âd ehline kendüsün lâyıq eyleyüp ehl-i diller sohbetine dâhil olur haberlerinden haber ala. Âb-ı hayât sözlerün cân u dilden aňlaya bilmediği ve işitmediği sırr-ı ilâhî işide ve ma'rifetullah gönlin rüsen eyleye yoqsa 'aql-ı ma'âş taşavvurâtiyle aňladum ve bildüm diyü gönline tesellî virüp hemân hemân Haq Tâ'âlânun kârhanesine hayvân geldi ve hayvân gitdi ve hayvân oldu. Nitekim fârisî dimişdür fernî zeyd fernî merd.

Pes imdi Haq Tâ'âlânun esrâr ve envârından mahrûm oldu. Ehl-i dünyâ gibi âhîret aña harâm oldu.

قال عليه الصلاة والسلام :

الآخرة حرام على أهل الدنيا والدنيا حرام على أهل الآخرة وهما حرامان
على أهل الله²

Ehlü'llâh, Haq cemâlüne 'aşıkduklar. Anuñcün aňlara dünyâ ve âhîret harâmdur. Aňlar ne dünyâ için şâd olur ve ne âhîret için korqu çeker. Zîrâ kim her ne yaradılmış vardur ay ve güneş yıldızlar ve nebâtat çerinde perinde fi'l-cümle ol hüsn ü cemâle 'aşıkduklar gice gündüz cüst ü cü idüb segirdürler. Tâ kim Âdemün hüsn ü cemâline irişeler :

2 Bak : Hadis kitaplarında bulunmayan bu ibârenin benzer hadisleri için bakınız : Buharî, 66. Surenin tefsiri; İbn-i Mâce'de Zühhd Kitabı, Bab, nu : 11.

قال الله تعالى:

إني رأيت احد عشر كوكباً و الشمس والقمر رأيتهم لي ساجدين³

Pes imdi Yūsuf'uñ hüsñ ü cemālinde tābān olan iki cihān güneşi Aḥmed'üñ cemālinde tābān olan nūr-ı 'İlāhīdür ki ay ve güneş Yūsuf'a secde eyledi. Ve'l-ḥāşil Yūsuf'uñ ve Ādem'üñ ve server-i enbiyā Aḥmed'üñ cemāllerinde tābān olan ol nūr-ı ilāhīdür ki ezelde naḳkāş-ı ezal dest-i ḳudretiyle yazmış idi. Bu hüsñ ü cemāllerde 'alāmāt gösterdi.

قوله تعالى : لولا ان رات برهان ربه⁴

Ya'nī Rabbu'nuñ bürhānı ol cemāle gösterilmeseydi kimse 'aşık olmaz idi. Añları daḫı 'aşık iden ol Rabbu'l-'izzet'dür.

Pes imdi her kişi kim ol cemāle özin teslīm itdi. Taḥḳīḳ ol kişi ḥaḳḳ ile ülfet ve muḥabbet buldı. Zihī devlet aña kim Yūsuf cemāli gibi bir cemāle irişe. ⁵ اللهم ارزقنا

ol şāhib-i cemāl biri daḫı mehdī-i şāhib-i zamāndur ki devr-i āḫirde zuhūr ider. Peygamber şallallāhu 'aleyhi vesellem buyurmuşdur ki: «Āḫir zamānda Ḥorasān cānibinden 'İsā-şifāt bir kimse zuhūr ide. Ve livāü'l-ḥamd ki benüm 'alemümdür getürüp gelse gerekdür. Siz ol 'alemde yaña gidüñ. Eger uşaq gibi imeklersiz daḫı didi. Zīrā ol vaḳt yir yüzün mehdīnün leşkeri ḳutar 'adl ü 'adālet zuhūr idüb ḳulm def' olur. Ol zamān aña inanub taşḳīḳ idenler ehl-i cennet fırḳasından olur didi. Zīrā Ḥazret-i Resül şallallāhü 'aleyhi vesellem ümmetine nice ki mehdī ḫaberin virdi. Mūsā şallallāhü 'aleyhi 'İsā ḫaberin ḳavmine virdi ki bir nice zamāndan soñra bir pākīze kız-oğlan toḡa kızuñ adı Meryem oğlanuñ adı 'İsā ola didi. Mūsā şallallāhü 'aleyhi dünyādan gitdik(den) soñra Meryem'den doğdı. Ol ḳavm güft ü gü'ya başladılar. Bu kez 'İsā'ya peygamberlik geldi ḳavmine eyitti ki Mūsā(nuñ) size haber virdüḡi oğlan benem idi. Ol ḳavmin bir fırḳası inanmayub eyitdiler.

Mūsā ḫaber virdüḡi oğlan bu denlü degül gelse gerek diyü inanmayub kāfir oldılar. Bu kez 'İsā şalavatu'llāhu 'aleyhi daḫı ḳavmine eyitdi ki atam katına giderem. Bir nice zamāndan soñra Benī Ḥāşim ḳavminden āḫir-za-

3 Yūsuf Süresi, āyet, 4 : «.. On bir yıldız, güneş ve ayın bana secde ettiklerini gördüm» demişti.

4 Yūsuf Süresi, āyet, 24 : «...Rabbından bir işāret görmeseydi...»

5 «Allahım bizi rızıklandır!».

man peygamberi gelse gerektür. İncil'de adı Muhammed'dür. Bir nice zamandan sonra ben anuñ ümmeti süretinde gelüp anuñ kıblesine namaz kılsam gerek ve anuñ 'alemi ki Liväu'l-Ĥamd'dür getirüb ol mehdî-i şâhib-i zamân ben olsam gerek didi.

'İsâ şallallahü 'aleyhi dünyadan gitdi. Altı yüz yıl giçdükdün sonra Muhammed şallallahü 'aleyhi vesellem zuhür oldı. Peygamberlik geldükden sonra ol kavme eyitdi ki 'İsâ haber virdügi Muhammed benem, 'İsâ gökden inüb benüm kıbleme namaz kılsa gerektür ve benüm 'alemüm getirüb ahir zamanda mehdî-i şâhib-i zamân olsa gerek didi. Ol kavm iki fırka oldı bir fırkası didiler «İsâ didügi Muhammed bu denlü degül gelse gerek» diyü inanmayub kâfir oldılar.

Pes imdi ki Mūsâ 'aleyhisselâm kavmine 'İsâ haberün virdi. 'İsâ dağı Muhammed haberün virdi. Ol vaqt kim mehdî dağı zuhür olanda ol zamanuñ halkı aña inanmayub peygamber haber virdügi mehdî-i şâhib-i zamân bu degül gelse gerek diyü halk fırka fırka olalar didi. El-'iyâzü-billâh anlaruñ hakkında peygamber şallallahü 'aleyhi vesellem buyurmuşdur :

سنفرق امتی علی ثلثة وسبعین فرقة کلهم فی النار الأفرقة وحاداً اهل الجنة⁶

Ya'nî benüm ümmetüm yitmiş üç fırka ola yitmiş ikisi ehl-i cehennem ola bir fırkası ehl-i cennet ola. Mehdînüñ leşkeri ola.

Pes imdi iy talib-i Haq saña bir söz dağı beyân idem ki haberün aslıdır. Eger taşdik ehl-i isen inanub añlarsañ. Peygamber şallallahü 'aleyhi vesellem devr-i ahirde bir şâhib-i zamân zuhür ider didügi budur kim ol vaqt bir kişi gele kara'a yigirmi sekiz harf ve otuz iki kelime-i ilâhî ve ol kişi kendi vücudunda ve cümle kainâtda beyân ki eyledi.

Tahkik bilün ki ol mehdî-i şâhib-i zamândur ve Liväu'l-Ĥamd ki benüm 'alemümdür. Ol Qur'an-ı 'azîmdür. Ol kişinüñ vücudında zâhir ola gerektür ve haqikat ma'nâsuñ ol kişi dürüst virse gerektür. Bilün ki ol 'İsâ'dur. Ol 'alemi ki getüre. Mecmü'-ı kâ'inât cevri ü zulmden kurtulur. Zira Haq aşikâr olur. Cevri ü zulm ademden ve hayvândan götürülür. Vaĥdet olur.

Ol Menâre-i Ağ'ki⁷ 'İsâ 'aleyhisselâm andan iner didükleri ademün vücudından kinâyetdür. Ve Sidretü'l-Müntehâ didükleri ki Cibrîl makâmıdır.

6 Ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Bunlardan sâdece bir fırkası Cennet'e girecektir. (Abdurrahman ed-Darîmi, Sünen, Kitabü's-Siyer, s. 75, Basıldığı yer ve tarih yok).

7 Ak Minâre, Şam'da Emevî Camii'ndeki minâredir.

Ol dağı ademüñ vücüdından kinâyetdür ve Beytü'l-ma'mür ve Beytü'l-'Atik didükleri dağı ademüñ vücüdından kinâyetdür ve Cebrâil dağı 'ağıldan kinâyetdür. Ammâ ol 'ağı ki haqqı bātıldan fark ide aña 'ağı-ı ma'ād dirler yoğsa ol 'ağı-ı ma'aş ki degül ki dünyâ mi'marlıgun ide aña 'ağı-ı cevr dirler. Peyğamber şallallahü 'aleyhi vesellem buyurmuşdur :

العقل نور في القلب يفرق بيمه الحق والباطل⁸

Ya'nî kalbinde bir nürdür ki haqqı bātıldan fark eyleye ve dağı üç kadeh kim m i ' r a c gicesi Cibril Peyğamber'e şundı Peyğamber birin içdi didükleri ol o şudur ki adem eger hayvân anuñla vücüda geldi. Söz burada kalsun.

Zirâ her sözi dimek olmaz. 'Arif sözden söz alır bilür ki ne dimekdür. Ve'l-ğaşıl yaradılmışda ademden şerif mağluk yokdur. Mecnü' yaradılmışuñ pādışahıdır. Yirde ve gökde her ne yaradılmış var ise ademe hidmet için yaradılmışdur. Ammâ bu söz her adem haqqında degül zirâ

قوله تعالى : خلقت الانسان على صورة الرحمن⁹

buyurdi.

Pes imdi ol adem haqqındadır ki özin bildi ve Haqq'ı öz şehrinde buldı emîn oldı.

من عرف نفسه فقد عرف ربه¹⁰

قوله تعالى : خلقت الخمار على صورة آدم¹¹

Bu söz ol adem haqqındadır ki özi hazinedardur. Gence batubdur yoğsül gibi bi-nevâğirüz.

Pes imdi her adem şüretinde olana adem dimezler. Zirâ ki her nesne ki vücüda gelübdür ademüñ şüreti anuñ defteridür. Yüz yigirmi dört biñ enbiyâ'ullah ki mecnü' Âdem'ün ve Muhammed'ün cemâline irişmege kulağ tutub göz açmışlardı irişdiler. Zirâ Âdem'ün vechinde kelime-i ilâhî meşfūr ve menşūr idi

8 «Akıl, kalbdeki haqqı ve batılı fark eden bir nürdür». (Hadis kitablarında bulunamamıştır).

9 «İnsanı da rahman suretinde yarattım». İsmâil bin Muhammed el-Adûni, *Keşfu'l-Hafa*, Haleb, C. 1, s. 455, Hadis nu : 1215.

10 «Nefsini bilen rabbımı bildi». İsmail bin Muhammed el-Adûni, *Keşfu'l-Hafa*, Haleb?, C. 2, s. 361, Hadis nu : 2532.

11 Hadis kitablarında rastlanılmamıştır.

قوله تعالى : والطور وكتاب مسطور في رق منشور البيت المعمور¹²

buyurdu. Ya'nî Âdem'ün ve Muhammed'ün cemaline Beytu'llâh ve Beytü'l-Ma'mûr didiler. Anuñ için kim encüm-i eflâk âfitâb u mâhitâb insân eger hayvân eşcâr u enhâr ve hubûbât mecmû' yaradılmış Âdem'ün ve Muhammed'ün cemâlindeki kelime-i ilâhinün nûrından rüşendürler. Gice ve gündüz cünbiş ve hareket itdükleri budur ki ol cemâllerde kelime-i ilâhinün nûrına irişeler. Tâ kim müttekî ve şâlih zümresine dâhil olalar. Eger bir kimse vech-i Âdem'i vech-i Muhammed'i bildiyse şâlih ve müttekî oldı. Eger bilmediyse biñ yıl cidd ü cehd iderse kim şâlih ve müttekî olmaz.

قوله تعالى : ... أن الارض يرثها عبادي الصالحون¹³

Ya'nî benüm şâlih kullarum yiri mîrâş yir demekden murâd budur ki yirde gökde olan sırru'llâh ve ma'rifetu'llâhı bile ve añlıya añdan şâlih ve müttekî olub mîrâş yir. Ya'nî Enbiyâu'llâh ve evliyâu'llâh zümresine dâhil olur dimekdür. Yoħsa şemle ve hırķa ve tesbîh ve kemer ile şâlih olub mîrâş yimez.

Peygamber şallallahü vesellem buyurdu ki :

العلماء ورثة الانبياء¹⁴

Ya'nî 'ulemâ enbiyanuñ vârişidür didi. Ammâ 'âlimden murâd mürşid-i kâmillerdür. Zîrâ mecmû' esrâr-ı ilâhiyyeye muṭṭali' olmuşlardur. Ya'nî 'âlim olmuşlardur ki mîrâş yirler. Âdem ḥalîfetu'llâh'dur.

انى جاعل فى الارض خليفة¹⁵

Ḥalîfe buyurdu. Her kim ol ḥalîfe-i ilâhî Âdem'ün ve Muhammed'ün vec-hinde bildiyse âdemüñ oğlı olup babasından mîrâş yidi yoħsa bilmediyse biñ yıl cidd ü cehd eylese ol oğul babadan mîrâş yimedi.

Ḥaķ sübhânehü ve Ta'alâ Tevrât Kitâbında

نريد ان نخلق انساناً بشكلنا و همتنا ليكون سلطاناً لى كطيور

12 Tûr Suresi, âyet : «Tûr'a yayılmış ince deri üzerine satır satır dizilmiş kitaba, ma'mûr bir ev olan Kâbe'ye yükseltildiği». (âyet : 1-4).

13 Enbiya Sûresi, âyet 105 : «... Yer yüzüne ancak iyi kullarımın mirasçısı olduğunu yazmıştık ...».

14 «Alimler, Nebîlerin vârisleridir». el-Adîf, a.g.e., C. 2, s. 83, Hadis nu : 1245.

15 Bakara Sûresi, âyet 30 : «.. Ben yer yüzünde bir halife var edeceğim».

الهوا وحيتان البحر وكل ربي و وج من الله ذل الى الله في العلويات
والسفليات فخالقت آدم و علمته¹⁶

Ya'nî Hakk Ta'ala eyitdi. Diledüm ki bir insân halk idem öz seklümüz ve hey'etümüz üzere tā kim Sultān ola. Havada uçan kuşlara ve denizdeki balıklara ve her nesne ki cānlu ola tā ezelden ebede varınca yukaruda ve aşağıda cümlesine Sultān olub hüküm eyleye andan sonra Ādem'i yaratdum ve esmayı küllī Ādem'e bildürdüm.

قوله تعالى : و علم و آدم الله سماء كلها¹⁷

Ya'nî cümle yaradılmışuñ adın bildürdi. Min evvelü ilā āhire. Bu kez ol vücūda Beytu'llāh didiler. Anuñcün Melāyikeye secde itmek emr olundu. Ol vechüñ sırrını bilmeyen ke-ennehū nūr-ı Hakk'ı bilmedi. Taklīd zulmātından halās olmayub ma'būn oldı.

قوله تعالى : أن نظمس وجوهاً فنردھا على ادبارھا¹⁸

Ya'nî kıyāmet günü anlaruñ yüzi ensesine dönüb bir gözlü ola. Ya'nî dünyā gözi ola āhiret gözi olmya. Deccāl-i la'in'ün leşkeri anlar ola.

Peygamber şallalāhü 'aleyhi vesellem buyurdi ki :

لا يدخل المدينة دجال اعور لها يومئذ سبعة ابواب على كلى باب ملكان¹⁹

Ya'nî Deccāl Medīne'ye giremez. Medīne'nüñ ol günde yidi kapısı ola. Her bir kapısında iki melek ola didi.

Pes imdi Medīne Ādem'ün ve Muhammed'ün vücūdından kināyetdür.
Anuñcün

انا مدينة العلم و على بابها²⁰

16 Kitab-ı Mukaddes, Tevrat, Bab. Tekvin I. Bab, âyet 26 :

«Ve Allah dedi : Sûretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım ve denizin balıklarına ve göklerin kuşlarına ve sığırlara ve bütün yer yüzüne ve yerde sürünen her şeye hâkim olsun ...».

17 Bakara Sûresi, âyet 31 : «... ve Ādem'e bütün isimleri öğretti».

18 Nisâ Suresi, âyet 47 : «... Yüzlerini silip arkaya çevirerek enseler gibi dümdüz yapmadan ...».

19 Buhârî, Kitâbu'l-Fiten, Bab 26, C. 8, İstanbul tabı 1315; s. 101-102.

20 «Ben şehirim, Ali de bu şehrin kapısıdır». Darakutnâ «sabîr değil»; Buhârî, «sahih bir vechi yoktur»; Tirmizî «münkerdir»; Habîbü'l-Bağdadî ibn Main'in «aşlı yok, yalan» dediği zikredilmiştir. İbnü'l-Cevzî bunu «mevzuat»ında zikretmiştir. Hadis'in hasen ve sahîh olduğunu söyleyenler de vardır. Tafsilat için bakınız : el-Adûnî, a.g.e., C. 1, s. 235-6, Hadis nu : 618.

didi. Anların mübarek vücudları Medîne'dür ve yidi çapu yidi satır kitâbetdür. İki kulağ iki göz iki burun bir ağız ve her biri dört 'anâşurdan mürekkebdür ki yigirmi sekiz kelime olur. Bir gün Peygamber şallallahü 'aleyhi vesellem şahâbeden su'al itdi ki kâf nedir? Anlar eyitdiler ki kâf Mekke'nün fülân yiri tağıdur didiler. Bilmedüler ki kâf didüğünde Âdem'ün ve kendünün mübarek vücudları idi. Bu remzi gine gürûh-ı nâci aınlar. Peygamber şallallahü 'aleyhi vesellem buyurdi ki : «Bir bazar var hüsn ü cemâl şatılır. Zîrâ ademî-zât ademî-zâda 'aşık olur. Dahı yimez içmez uyumaz. Nâm u nengi bir bâr-geh ider. Ol hüsninde kelime-i ilâhî görür. Bî-ihtiyar 'aşık olur. Ol cemâl Âdem'ün ve Muhammed'ün cemâlidür. Ammâ anı 'aşık iden ol kadîm-i (lâ) yezaldür.

قال صلّم : من عشق وکتم مات شهيداً²¹

Ya'nî bir kimesne 'aşık ola 'ışkı gizlese ol 'ışk içinde ölse şehid olur. Ammâ nefsanî 'ışk degüldür.

Pes imdi ol cemâlde kelime-i ilâhiyi bilen ve aına inanan 'âlemün tağ-lidâtından halâş olub fażl-ı Hağ gürühına dâhil olur.

قوله تعالى : و من دخله كان آمناً²²

Ya'nî ol gürüha dâhil olan emîn oldı. Bu kez Âdem'e oğul, Muhammed'e ümmet oldı.

قوله تعالى : وكذلك جعلناكم امة وسطاً²³

Bu ümmet hağkındadır ki Âdem'ün cemâlinde kelime-i ilâhî okıdı ve inandı. Ol vasaı-ı ümmetden oldı. Vasaı-ı ümmet'den murâd budur ki Ka'be dün-yânün ortasıdır. Âdem'ün dahı vücudı Ka'be'den kinâyetdür.

Pes imdi Ka'be'nün sırrına bu ümmet irişdi ve cümle yaradılmışın sırrına bu ümmet irişdi. Gerçi sâ'ir ümmetler de irişdi lakin kemâ hüve Hağk'a bilmediler hemân kendü taşavvuratlarıyla bildük ve aınladük didiler. Şol a'mâların fil hikâyetleri gibi. Meger bir gün bir şehre bir fil geldi. Bu şehriñ kavmi cümle a'mâ idiler. Fîli görmege arzü idüb aralarından bir nice 'akılları gönderdiler ki buñlara filün haberin getüreler. Ammâ kör ne görür ki haber vire. Ve'l-hâsıl filün yanına geldiler. Biri elin uzatdı eli

21. Her kim ki aşık olduğu halde iffetli yaşar ve aşkını gizli tutarak ölürse şehittir». el-Aduni, a.g.e., C. 2, s. 363, Hadis nu : 2538.

22. Âl-i İmran Suresi, âyet 97 «... Kim oraya girerse, güvenlik içinde olur ...».

23. Bakara Suresi, âyet 143 : «... Böylece sizi insanlara şahit ve örnek olmanız için tam ortada bulunan bir ümmet kıldık».

filûn hortumuna tokındı biri dağı elin uzatdı eli filûn kulağına tokındı biri dağı elin uzatdı eli filûn arkasına tokındı. Giri gelüb her biri kavmine eyitdi. Fîl didükleri hemân çomak gibi bir nesne imiş. Biri dağı eyitdi Fîl didükleri kalkın gibi bir nesne imiş. Biri dağı eyitdi: Fîl didükleri tahta gibi bir nesne imiş diyü her biri kavmine bir nice deliller ile inandırıldı. Ol kavm fili bildük diyü tesellâ oldılar. Nâgâh Hâk Ta'âlâ ol a'mâlardan biriniñ gözün açdı bu kerre filûn haberin aşılıyla ne kadar ki söyler inanmayü dirler ki meger bizüm 'âkıllarumuz yalan mı söylesün kâdr bilmezler mi diyü iki fırka oldı. Bir fırka inandı ehl-i taşdik olub havf-i haşardan emîn oldı Bir fırka inanmayub ehl-i tezkîb olub mahrûm oldı el-'iyâzü billâh.

Pes imdi iy tâlib-i Hâk bî-hicâb ve bî-perde fazl-ı Hâk gürûhına hâble'l-metîn'i ki

و اعتصموا بحبل الله ²⁴

dir. Ya'nî hâbl kalbde olan nesneye dirler. Vech-i Âdem ve vech-i Muhammed'den kinâyetdür. Aña yapışan ki 'ilm-i evvelîn ve âhirîn (sırrı) size fetih ola. Mecmu' enbiyâ ve evliyanuñ hâlerinden ve sırrından hâberdar olasın. Hayât-ı ebediyyeye lâıyk olub Nâciler zümresine dâhil olasız. Zinhâr Âdem'ün ve Muhammed'ün vechinden haş-ı ilâhîyi inkâr itmeñüz kim şeytân gibi merdûd olub Hâk'dan dür olmayasız. Zîrâ şeytân dünya 'ilminde mâhir idi. Ammâ haş-ı ilâhî 'ilmün okuyub bilmedi câhil oldı Merdûd-ı ebedî oldı.

ان اول بيت و وضع للناس للذي ببكة مباركاً و هدى
للعالمين فيه آيات بينات مقام ابراهيم و من دخله كان آمناً ²⁵

Pes imdi dünyâda ol vücûd ki halk olındı. Âdem'ün vücûdudur. Ma-kâm-ı İbrâhîm dağı Âdem'ün vücûdından kinâyetdür. Ol vücûdlara inanub dâhil olan emîn olur. Zîrâ dünyâda evvel ve âhir kelime-i kelâm Âdemüñdür. Ol zamândan Âdem Muhammed idi ve Muhammed Âdem idi anuñçün Peygamber

24 Âl-i İmran Süresi, âyet 103 : «Cümleniz Allah'ın ipine sınımsı sarılın, sakın ayrılmayın....».

25 Âl-i İmran, âyet 96-97 : «Doğrusu insanlar için ilk kurulan ev, Mekke'de dünyalar için mübârek ve doğru yol gösteren Kâbe'dir. Orada ap-açık deliller vardır. İbrâhîm'in makamı vardır; kim oraya girirse, güvenlik içinde olur...».

كنت نبياً و آدم بين الماء و الطين²⁶

didi. Her kim Ādem'i ve Muḥammed'i bir cemāl bilmediyse Nūḥ Tūfānuñ-dan helāk olub İmansuz gider dir ve daḥı Nūḥ'uñ Gemisi ki otuz iki päre taḥtadur dirler. Ol daḥı Ādem'üñ vücūdından kināyetdür. Ol gemiye giren Tūfāndan emīn olur.

Pes imdi her ṭalib-i Ḥaḳ kendü dīdarın görmese taḥḳıḳ-i Ḥaḳ dīdarın görmez. Kendüsün bilmese Ḥaḳḳ'ı bilmez. Zīrā

من عرف نفسه فقد عرف ربه²⁷

didiler. Ya'nī Kendüsin bilmeyen Ḥaḳḳ'ı bilmedi. Ḥaḳḳ'ı bilmeyen ölede cāhil oldı. Peygamber şallallahü 'aleyhi vesellem

من مات ولم يعرف امام زمانه فقد مات جاهلية²⁸

Ya'nī bir kimse ölse ve kendi zamānuñ imāmını bilmese ölede cāhil olur didügi anlardur ki yitmiş üç fırka imiş. Yitmiş ikisi kendü zamānlarınuñ imāmını bellü bilmeyüb ölede cāhil oldı. Ehl-i nār oldı. Ol bir fırka kendü zamānlarınuñ imāmını bilüb gürüh-ı Nāci den oldı. Ölede ehl-i cennet oldı.

يوم ندعو اكل اناس سي بامامهم²⁹

Ya'nī kıyāmet günü dükeli nāsı imāmıyla da'vet iderüz didi. Anlar gürüh-ı Nāci'lerdür ki kendü zamānuñ imāmını bilüb aña tābi' oldılar.

رجال يعرفون كلا بسيميمهم³⁰

Anlar öldiler dūnyā-yı ilāhiyeye irişüb ahiretde Ḥaḳ-şinās oldılar

فاصحاب الميمنة ما أصحاب الميمنة واصحاب المشئمة ما أصحاب المشئمة³¹

26 «Ādem, daha su ve toprak arasında iken ben Nebi idim». Bu hadis, bu tarzda hadis kitaplarında mevcut değildir. Fakat « كنت نبيا و آدم بين الروح و الجسد » Daha Ādem (ruh ve cesed arasında iken yaratılmadan önce ben Nebi idim tarzıyla mevcuttur. Bu hadis için bakınız : Muhammed bin A. es-Sehavî, el-Makasidu'l-Hasene, Kahire 1956, s. 327, Hadis nu : 837.

27 Bak dip not, nu : 10.

28 Her kim zamanının imāmını bilmeden ölürse Cāhiliye devrindekilerin (kâfirlerin) ölümü gibi olur. Bak : el-Kuleynî, Usulu'l-Kâfi, Kitabu'l-Huce, Tahran 1382.

29 İsrā Sûresi, âyet 71 «Bir gün bütün insanları imamlarıyla (önderleriyle) beraber çağırırız...».

30 Araf Sûresi, âyet 46 : «Her iki tarafı da simalarından tanıyan adamlar vardır. Cennetliklere...».

31 Vakıa Sûresi, âyet 8-9 : «İyi işler işlediklerini belirtmek için, amel defterleri sağdan verilenler; ne mutlu o sağcılara! Kötülük işlediklerini belirtmek üzere, amel defterleri soldan verilenler; ne yazık o solculara!».

Yâ'nî aşhâb-ı meymene anlardur ki kendü zamânınuñ imâmın bildiler kı-yâmetde kitâbları sağ ellerine virildi. 'Arşuñ sağında tûrdılar. Kitâbları dağı sağ ellerine verildi yüzleri ağ oldu. Aşhâb-ı meş'eme kendü zamânınuñ imâmın bilmediler kıyâmetde kitâbları şol ellerine virildi. 'Arşuñ şolında tûrdılar Kitâbları dağı şol ellerine virildi. 'Arşuñ şolında tûrdılar. Kitâbları dağı sol ellerine virildi yüzleri kara oldu el-'iyâzu billâh. Zîrâ dünyâda şeytân gibi bildüğine muşîr olub sırru'llâh ve ma'rifetu'llâha da vâkıf olmadılar. Ta'klîd zulumâtında kalub zalümen cehulâ oldılar.

اولئك كالا نعام بل هم اضل³²

olmuşlardı. Bilmedüklerinden halkı dağı azdururlar. Haq Ta'alâ anları ve anlara tâbi' olanları dost dutmaz. Anlaruñ şerrinden Allâh'a şıgınuñ didi. Bir gün aşhâb Hazret-i 'Alî'den rağıyallâhu 'anhu su'al itdiler ki Peyğamber şallallâhü 'aleyhi vesellem şer'atı beyân eyledi neden haqîkatı beyân itmedi didiler. Hazret-i 'Alî eyitti: «Peyğamber şallallâhü 'aleyhi vesellem buyurmuşdur ki

بعثت لبيان الشريعة لالبيان الحقيقة³³

dididi. Anuñçün ki âhir zamân kavmi gâyet dünyâdar olalar dağı ba'zınuñ şadâkatı olmaya sözleri fi'illerine uymayub iki dillü ola.

Kelime-i ilâhiye gerçi dil ile haqdur dirler. Ammâ gönül ile inanmayub 'asî olsalar gerek dididi. *Küllühüm fi'n-nâr* كلهم في النار anlaruñ şânına dimişdür. Anlara hiç bir vech ile naşîhat kâr itmez. Zîrâ ki hüdâ-şinâs olmağa lâyıq degüllerüdür. Ol bir fırka ki v a h i d i y y e ki ehl-i cennet dimişdür. Anlar kelime-i ilâhiyye ve haqîkata şadâkat idüb hüdâ-şinâs olur Hazret-i Resû'luñ mübârek vücûdına 'ilmüñ şehri ve 'Alî kapusıdır didüğü yine anlar biltür ki andan murâd ne idi ve bir dağı buyurdı ki

انا و علي من نور واحد قبل ان يخلق ادم باربعه عشر الف عام³⁴

Yâ'nî «Ben ve 'Alî bir nûr idük. On dört biñ yıl Âdem'üñ halkından öndin dididi. Zîrâ ki Hazret-i 'Alî rağıyallâhü anhu Hazret-i Resûl'uñ şahib-i sırrı idi

32 Araf Sûresi, âyet 179 : «İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da sapıktırlar ...».

33 «Şeriatın beyanı için gönderildim, hakikatı bildirmek için değil». Hadis kitaplarında rastlanılmamıştır.

34 Adem halkedilmezden on dört bin yıl önce ben ve Ali bir tek nûr idük». Mur-taza el-Hüseynî el-Firûzabâdî Fadaîlu'l-Hamse min es-Sıhahus-Sitte, C. 1, s. 167, Tahran? : «Ya Ali, bana sen Harun'un Mûsâ'ya olan durumundasın» hadisinden baş-ka «Ya Ali» diye başlayan hadisler mevzuudur. Ali el-Kari, El-Mevzuatu'l-Kubra, s. 393, Beyrut 1971.

ve sırr-ı ilâhiyeye mahrem idi ve yine didi ki ol nurı Hak Ta'âlâ iki pare eyledi nısfı ben oldum ve nısfı 'Alî oldı didi. Ol cihetden ki ben 'ilmüñ şehri ve 'Alî kapusıdur didi.

Pes imdi bu nuḡkuñ sırrını yine fırka-i Nâcî añlar ki fazl-ı ḡaḡkuñ gürühdurlar. Zırâ ḡaḡikat anlara beyân ve kelime-i ilâhî ayândur. Anlaruñ gönülleri 'ilm-i rabbânî ve ma'rifet-i ilâhî ile pür-nür olmuḡdur ki añlar nefsuñ ḡaḡ'a virüb ḡaḡ'dan alurlar. Ol cihetden ḡudâ-şinâs olmuḡlardır.

Şeyhü'l-İslâm Yaḡyâ bin 'Ammâr ḡaddesa'llâhu sırruhu 'Abdullâh En-sârî'nüñ ḡaddesa'llâhu sırruhu'nuñ üstadı idi. Çok ḡâmil meşâyıhlara irüb şöḡbet itmiḡdi. Zâhir ve bâḡın 'ilminde mâhir idi. Çok kerâmeti ve teveccüh ve himmeti var idi. ve ḡudâ-şinâs olmuḡ idi. Bir gün yine ehl-i dilden bilişi ḡâkî rahmetü'llâhî 'aleyh ki 'ulemâ-i 'izâmdan idi ve müfessir'in idi. Bir nâme yazub gönderdi ki

«- İy Yaḡyâ bunca uyumaḡı olur mı? Nâḡâḡ ḡâfile göçer daḡı menzile iremezsin diyü» Yaḡyâ bin 'Ammâr daḡı aña yazdı ki

«- İy biliş er oldur sabâha dek uyuyub râḡat olmuḡ ola. Yine ḡâfileden tiz menzile vara didi ve yine ehlu'llâh'dan Şeyḡ ḡasan Nürî ḡaddesallâhu sırrahu'l-'azîz ol daḡı bir nâme gönderdi ki

«- İy Yaḡyâ ol pehlevânî nedür sen ki bir ḡadeḡ içdi ezelden ebede dek mest oldın».

Yaḡyâ bin 'Ammâr daḡı aña yazdı ki

«- İy ḡasan pehlevânlık oldur ki bir nefesde ezeliñ ve ebediñ deñizleriñ içe. Daḡı *her min mezid* diyü çağıra didi. Bir gün Yaḡyâ bin 'Ammâr'dan ḡaddesallâhu sırrahu'l-'azîz su'al itdiler ki tâlib ḡaḡ'a ne vech ile irişür» didiler. Buyurdu ki

a) Evvelâ *من عرف نفسه فقد عرف ربه* ḡavlince nefsinı bildi ḡaḡ'ı buldı.

b) İkinci şâmit olub gönülde ḡaḡ'dan gayri nesne olmaya ḡazret-i 'Alî raḡiyallâhu 'anhu ekşer mübârek aḡzında bir nice daş dutardı kim sâmit ola dirler.

c) Üçüncisi keşretten kaçub 'uzlet iḡtiyâr ide. Tâ kim ḡaḡ arasında merdud-şifât ola, maḡbül-şifât olmaya keşretten şol mertebe ḡazer ide. Kim yay günlerinde âteşden ḡazer ider gibi didi. Kendüsi şol mertebe ḡazer idermiş ki yılda mübârek bayram namâzında bir sa'at ḡaḡa karışurdu.

Anda dađı Őamit olurdu. Bu devlete ekŐer Őamitlukda irdi dirler. Eyitti Allāh hađđıĥın maĥabbet-i Hađ bende Őafı olmadı. Ta ĥalk gōzine ĥar olmayınca bōyle kāmil vūcūda ĥayatda iken aña zınuđ ve mūlĥid diyū tōhmet iderlerdi. Dūnyādan nađl itdükde cenāzesi ũstine yeŐil kuŐ kanata çatub kabre dek bile gitdiler. Ĥalk aŐikār görürdi. Çok peŐimān oldılar dađı fa'ide itmedi. Ol bed-gū'lar cümle bir marāza mübtelā olub helāk oldılar. Aĥaliden bir kimesne vāĥı'asında görüb eyitmiŐ idi.

«-- Yā Yahyā! Ĥabirde Münkir-Nekir ile nice sōyleŐmen»
Eyitti :

«-- Benden su'al itdiler ki Rabbūn kimdür»

Ben didüm ki :

«-- İy melekler bu cevābı benden sormađıla ne menüm ve ne sizūn iŐinüz biter» didüm. Eyitdiler ki

«-- Niĥün»

Ben eyitdüm :

«-- Eger ben yüz kere disem ki Rabbum Allāh'dur fa'ide itmez. Ta ki bir kere Yahyā benüm ĥulumdur dimeyince» didi.

«Pes Hağ Ta'alā ile nice sōyleŐdün» dimiŐ

Yahyā eyitdi :

«-- Bir ulu dergāha vardum ki bu dil anuñ beyānında 'acizdür. Benden su'al itdüler ki :

«-- İy derviŐ fenādan-baĥāya ne getürdün»

Ben eyütdüm ki

«-- Meger derviŐ pādiŐāĥlar ĥapusına geldükde aña dirler mi ki :

«-- DerviŐ ne getürdün yoĥsa derviŐ ne istersün mi dirler didüm» didi.
Ĥālet-i nez'de ĥātunı eyitdi :

«-- Yā Őeyĥ zāĥirde ehl-i 'iyālūn nafaĥasına ve kisvetine sen sebeb idün. Senden Őōnra aĥvālimüz nice olur» diyū tazarru' eyledi. Őeyĥ eyitti :

«-- İy Ĥatun yaradılmıŐuñ rızkıını Allāh u Ta'alā kefieldür. Her birine bir nev' ile iriŐdürür ĥam çekme» didi. Ĥatun Őeyĥūn bađın ĥālūn bilürdi. Tesellā olmayub çok tazarru' eyledi. Bu kez Őeyĥ eyitti.

«- - İy Hattun ben Allāh emrine gitdükden sonra üç buçuk yıl giçer pādīşāhuñ bir oğlu toğar nice emzükçiler getirürler kimsenüñ emcegüñ tutmayub senüñ emcegüñ tutar pādīşāh oğlunuñ t̄ayesi olursın ğam çekme» didi. Ve oğlanuñ bā'zı nişānlarından dañı haber virdi.

Şeyh h̄azretleri Allāh rah̄metine gitdi. Üç buçuk yıl' geçdükden sonra hattun bu cevābuñ intizārında iken nāğāh münādī nidā itdi ki

«- - Pādīşāhuñ oğlu toğubdur kimsenüñ emcegin tutmaz. Lalalar ve t̄ayālar 'aciz kaldı. Kimüñ rizāsı var ise gitsün» diyü çağırurdu. Hattun hemān t̄urub pādīşāhuñ kapusına vardı. H̄adimler hattunı içerü hareme apardılar. Hattun oğlanı eline alub yüzün açdı. Gördi ki Şeyh nişān virdüğü oğlandır. Hattun emcegin ağzına koydı. Oğlan muhkem emdi. Pādīşāh'a müjde virdiler. Pādīşāh şād olub hattuna hayli dünyālik 'atā kıldı. Bu kez hattun pādīşāh t̄ayesi oldu devlete ve ni'mete ğark oldu.

Āmīn

Bende-i Kazlı çeşme es-Seyyid
İsmā'il Hakkı asitāne-i Yeni Bağçe
Sene 280, (1864) Ş M 12.